

**Milliy azlıqların til sahasındaki haqlarına dair
Oslo tevsiyeleri
ve
İzahat tezkiresi**

1998, fevral

Bu risale ingliz tilinde Etnoslarara münasebetler fondu tarafından neşir olundu.
ISBN 90-7598904-0.

Qoşma nüshalar ve malumat için bizge müracaat ete bilesiñiz:
Office of OSCE High Commissioner on National Minorities
Prinsessegracht 22
2514 AP The Hague
Tel.: + 31 (0) 70 312 5555
Fax: + 31 (0) 70 346 5213
E-mail: hcnm@hcnm.org

Kiriş

Avropada tehlükesizlik ve emekdaşlıq teşkilâtı (ATET) 1992 senesi Helsinkide qabul etken qararlarında konfliktlerniñ ögünü mümkün olğanı qadar eñ ilk devirlerinde almaq maqsadı ile Milliy azlıqların işleri boyunca Baş komisar mevqini tesis etti. Bu mandatnıñ meydanğa ketirilmesi, büyük ölçüde, sabıq Yugoslaviyadaki vaziyetke bir cevap olğan edi. İşbu vaziyet, bazılarınıñ endişelerine köre, Avropada, hususan, demokratiyağa keçeyatqan devletlerde, tekralanmaq ve 1990 senesiniñ noyabrında devlet ve hükümetler başları tarafından qabul etilgen Yañı Avropa Parij hartiyasında ifadesini bulğan barış ve refahiyet ümütlerini boşqa çıqarmaq mümkün edi.

1993 senesi yanvar 1-de Maks van der Stul cenapları Milliy azlıqların işleri boyunca ATETniñ birinci Baş komisarı sıfatında kendi vazifeleriniñ icrasına kirişti. Kendisiniñ parlament azası, Niderlandnıñ tış işleri naziri, Birleşken Milletler Teşkilâtında daimiy vekil ve, bunıñ kibi de, çoq yıllar devamında insan haqları qoruyıcısı sıfatındaki büyük iş tecribesine tayanıp, Maks van der Stul öz diqqatını Avropada azlıqlar ile merkeziy hükümet teşkilâtlarının arasında mevcut olğan bir çoq aňlaşmazlıqlarğa doğrulttı. Bu aňlaşmazlıqlar, onıñ fikrine köre, konfliktlerniñ eskalatsiyasında potensial bir tehlüke taşımaqta ediler. «Sessiz» diplomatiya usullarını kullanaraq, MABK halihazırda kendi faaliyetini bir çoq devletlerde, şu cümleden, Albaniya, Hırvatistan, Estoniya, Macaristan, Qazahstan, Qırğızstan, Latviya, sabıq Yugoslaviya cümhuriyeti Makedoniya, Romaniya, Slovakiya ve Ukrainada kerçekleştirmektedir. Onıñ diqqat merkezinde, ilk evelâ, bir devlette çoqluqını ve diger devlette azlıqını teşkil etken milliy ve ya etnik gruppalar vekilleriniñ celp olunğan vaziyetler bulunmaqta. Bu vaziyetlerge devletler hükümetleriniñ menfaatları qarışqan halda, meydanğa devletlerara kerginlik ve hatta konfliktniñ potensial menbası çıqmaqta. Qayd etmeli ki, böyle kerginlik Avropanıñ tarihında çoq şeylerni belgilegen edi. MABK, milliy azlıqların celp olunğan vaziyetlerniñ asılını tahlil eterken, bu meselelerniñ çözilmesinde müstaqil, bitaraf ve emekdaşlıqqa hazır bir taraf sıfatında faaliyet köstere. Nezaret bir organı olmayıp, MABK kendi faaliyetinde öz tahlil ve tevsiyelerine temel olaraq bütün devletler tarafından qabul etilgen halqara normalarını kullanmaqta. Bu münasebet ile, bütün ATETke iştirakçi devletlerniñ qabul etken ve, hususan, Beşeriyet ölçüsü boyunca Konferentsiyanıñ Kopengagen vesiqasında beyan etilgen mecburiyetlerni hatırlatmaq mühimdir. Milliy azlıqlarğa nisbeten mecburiyetler tafsilâtlı bir surette Vesiqanıñ 4-babında beyan etilgendir. Şunu da qayd etmek mühim ki, ATETniñ bütün devletleri BMTniñ insan haqları sahasındaki mecburiyetleri ve, şu cümleden, azlıqlar haqları ile bağıdırlar. Bundan da ğayrı, ATET devletleriniñ büyük çoqluğı Avropa Keñeşiniñ de normaları ile bağıdırlar.

Beş yıllıq intensiv çalışmalardan soñ, MABK, muntazam surette ortağa çıqqan belli bir davalı mesele ve mevzuların üstünü açta bildi ki, bular, onıñ faaliyeti sahasına kirgen bir sıra devletlerde diqqatınıñ mevzusu oldılar. Böyle meselelerden biri – milliy azlıqların til sahasındaki haqları, yani, milliy azlıqlar vekilleriniñ şahsiy ve içtimaiy hayatta kendi tillerini kullanmaq haqlarıdır. İnsan haqları boyunca halqara vesiqalar bu haqlarğa bir sıra çeşitli kontekstlerde atf yapmaqtalar. Bir taraftan, til – özgünlük ile sıqı bağı, şahsiy karakterdeki bir meseledir. Diger taraftan, til – sotsial quruluşnıñ mühim bir vastasıdır ve ekseri hallarda içtimaiy ehemmiyetke maliktir. Tilniñ qullanıluvu, hiç şübhesiz, devletniñ kendi vazifesini körmesiniñ bir çoq aspektleri ile bağıdır. İnsan haqları sahasındaki mecburiyetlerge riayet etilgen demokratik bir devlette mevcut olğan farklılıq için şaraitniñ yaratılması, böylece, siyaset ve huquqşınaslıqniñ ciddi bir meselesi ola. Ait muvazenege irişe bilinmemesi etnoslarara kerginliklerniñ menbasını doğura bilir.

Bunu közde tutaraq, MABK 1996 senesiniñ yazında Etnoslarara münasebetler fonduna, tanılğan halqara ekspertlerge ATET faaliyetiniñ regionında azlıqların haqlarınıñ kerekli ve izçen bir tarzda qullanılmasına dair tevsiyeler boyunca müracaat etmesini rica etti. MABKniñ buña beñzer daha evel yapqan simarışınıñ neticesi *Milliy azlıqların haqları boyunca Gaaga tevsiyeleri ile İzahat tezkiresiniñ* hazırlanması edi.¹

Gaaga tevsiyeleri milliy azlıqların til ve ya tilleriniñ qullanılmasını bütünley tahsil sahasına adreslegeninden dolayı, bu meseleni ekspertlerniñ tahlil etecek meseleler dairesinden çıqarmaq qararına kelindi.

Etnoslarara münasebetler fondu, – ihtisaslaşdırılğan işlerniñ yapılması için MABKniñ yardımına tesis olunğan hükümetten tış bir teşkilât, – çeşit türlü ait mevzular boyunca ekspertlerniñ bir sıra müşaveresiniñ, şu cümleden, ekisiniñ – Osloda ve biriniñ – Gaagada, keçirilmesine yardımcı oldı. Müşaverelerde iştirak etken ekspertlerniñ arasında halqara huquq sahasında ihtisas yapqan adliyeciler ve, bunıñ kibi de, azlıqların vaziyetleri ve ihtiyacları sahasında ihtisas yapqan tilşınaslar,

¹ Milliy azlıqların tahsil haqlarına dair Gaaga tevsiyeleriniñ ve İzahat tezkiresiniñ (1996, oktâbr) bir qaç tildeki nüshaları Milliy azlıqların işleri boyunca Baş komisarınıñ Ofisinde mevcuttur.

insan haqları qoruyıcıları ve siyasetşnaslar bar edi. Ekspertlerniñ erkânında şöyle isimler bulunmaqta edi: Raul Valenberg institutu yardımcı-direktori prof. Gudmundur Alfredsson (İsveç); İnsan haqları boyunca Norveç institutınıñ üyken hadimi prof. Asbyörn Eyde (Norvegiya); İnsan haqları ve etnik araştırmalar boyunca Latviya merkezi üyken ilmiy hadimi Anjelika Kamenska hanım-efendi (Latviya); Az qullanılğan tiller Avropa bürosı Baş sekretarı Donall O'Riageyn (İrlandiya); İfade hürriyetine qoltutulması boyunca Norveç Forumı meslehatçısı Beata Slidal hanım-efendi (Norvegiya); Katalon sotsiolingvistika institutu direktori d-r Migel Strubell (Kataloniya eyaleti, İspaniya); Yanoş Panonius universitetiniñ tilşnaslıq fakültetinden prof. Georgi Stsepe (Macaristan); Kil universitetiniñ huquq fakültetinden prof. Patrik Tornberri (Büyükbritaniya); İnsan haqları ve etnik konfliktlerniñ ögü alınması boyunca Asya-Tinçokean merkezi direktori d-r Fernand de Varennes (Avstraliya); Maastricht universitetiniñ huquq fakültetinden prof. Bruno de Vitte (Niderland); Elzas-Mözel yerli huquq institutundan Jan-Mari Vörling cenapları (Fransa).

Azlıqlar haqları sahasında mevcut olğan normalarnıñ insan haqları sahasına ait olğanından dolayı, bu müşaverelerniñ hareket noqtası devletler tarafından bütün diger insan haqlarına, şu cümleden, müsaviylik ve diskriminatsiyadan hürriyet, ifade hürriyeti, toplaşuv ve asotsiatsiya hürriyeti, ve, bunıñ kibi de, milliy azlıqlar vekilleriniñ bütün haq ve hürriyetlerine nisbeten mecburiyetlerge riayet etilmesine dair bir tahmin edi. Bunıñ kibi de, bütün insan haqları, neticede, müsaviylik şaraitinde insan şahsiyetiniñ tam ve serbest inkişafını temin etmek için vazifelendirilgenleri közde tutulmaqta edi. Bir tahmin daha – grajdan cemiyetiniñ açıq ve canlı ve, böylece, bütün grajdanlarını, şu cümleden, milliy azlıqlar vekillerini birleşirmege qadir olmaq kerekligine dairdir. İnsan tecribesiniñ mühim sotsial aspekti de tam olaraq közde tutulmaqta edi, zira tilniñ qullanılması, aslında, – komunikatsiya meselesidir.

Neticede, meydanağa kelgen Milliy azlıqlarnıñ til sahasındaki haqlarına dair Oslo tevsiyelerinde, nisbeten sade bir til vastası ile, MABKniñ adeti üzre celp etilgen vaziyetlerinde qullanğan, azlıqlarnıñ til sahasındaki haqlarınıñ asılınıñ aydınlatılmasınıñ bir tecribesi yapılmaktadır.

Bundan da ğayrı, bu normalar öyle açıklanmaqta ki, qullanuvda olarnıñ arasında bağılıq temin olunsın. Tevsiyeler bablarğa bölüngendir, her biri til sahasında amelde yüz bergen problemlerni kötere. Tevsiyelerniñ daha tafsilâtlı açıklanması olarğa ilâve etilgen İzahat tezkiresinde mevcuttur, bunda ait halqara normalarğa belli bir atıflarğa yer berilgendir. Her bir tevsiye İzahat tezkiresiniñ ait maddeleri ile oqulacağı közde tutula. Ümüt bildirile ki, bu Tevsiyeler milliy azlıqlar vekilleriniñ til sahasındaki haqlarınıñ, hususan, içtimaiy sahada, semereli şekilde ömürge keçirilmesine hissesini qoşacaq devlet siyaseti ile qanunların inkişafı için faydalı qılavuz informatsiyamı teşkil eter. Bu Tevsiyeler milliy azlıqlar vekilleriniñ tarafından qullanılmasınıñ bağı olsunlar da, qayd etmeli ki, olarnıñ ve olarnıñ temelinde yatqan halqara vesiqaların tazıyığı potensial olaraq diger tip azlıqlarğa da doğrultıla bilir. Aşağıdaki Tevsiyeler, haqlarnıñ mevcut olğan esas qısmını aydınlatmaqta. Olar bir de- bir şahıs ve ya şahıslar gruppasınıñ haqlarını sınırlamaq için doğrultılmağanlar.

Milliy azlıqlarnıñ til sahasındaki haqlarına dair Oslo tevsiyeleri

Adlanmalar

1) Milliy azlıqlar vekilleri kendi ananeleri ve til sistemalarına uyğun olaraq kendi adlarını kendi tilinde qullanmaq haqqına malikler.

2) Böyleliknen, milliy azlıqlar vekilleriniñ tarafından meydanağa ketirilgen medeniy birleşme ve işaneler kibi şahsiy müesseseler de kendi adlarına nisbeten aynı şu haqqa malik olmalılar.

3) Devlet hakimiyet organları, milliy azlıqlar vekilleriniñ büyük bir qısmınıñ yaşağan rayonlarında ve yeterli istekniñ mevcut olğan bir taqdirde, ehali için azlıqlar tilinde mahalliy adlanmalarını, soqaq adlarını ve diger yer işaretleriniñ yerleştirilmesi ile bağı tedbirler körmeliler.

Din

4) Her bir insanğa, şahsen ve ya diger insanlar ile birlikte, kendi dinini kütmede kendi saylağan tilini qullanmaq haqqı berilmelidir.

5) Devlet, diniy merasimlere ve grajdan statusı ile bağı, bu devlette yüridik küçü olğan aktlarğa nisbeten, böyle statusqa alâqası olğan sertifikat ile vesiqaların resmiiy til ve ya tillerde de yazılmasını talap ete bilir. Devlet, diniy hakimiyet vekilleri tarafından grajdan halı yazılarınıñ resmiiy devlet tili ve ya tillerinde alınıp barılmasını talap ete bilir.

Topluq hayatı ve devletten tış teşkilâtlar

6) Bütün şahıslar, şu cümleden, milliy azlıqlar vekilleri, kendi devletten tış teşkilâtlarını, asotsiatsiya ve müesseselerini qurmaq ve olarnı idare etmek haqqına sahiptirler. Bu teşkilâtlar kendi saylağan til(ler)ni qullana bilirler. Devlet bu teşkilâtlarğa nisbeten til esasında diskriminatsiya hareketlerini yapa bilmez ve bu teşkilâtlarnıñ devlet bütjetinden, halqara menbalardan ve ya şahsiy sektordan sermiya menbalarını qıdırmaq haqqını qanunsız bir şekilde sınırlay bilmez.

7) Devlet, diger sahalar ile bir sırada, faal bir şekilde sotsial, medeniy ve sport sahalarındaki faaliyetke qoltutsa, onıñ tarafından ayrılğan resursların haqlı bir qısmı milliy azlıqlar vekilleriniñ teşebbüs köstergen buña beñzer faaliyetlerniñ qoltutulmasına yollanılmalıdır. Milliy azlıqlar vekilleriniñ til(ler)inde bu sahalarındaki faaliyetniñ devlet tarafından finansirlenmesi diskriminatsiyasızlıq esasında olmalıdır.

İnformatsiya vastaları

8) Milliy azlıqlar vekilleri kendi tillerindeki informatsiya vastalarını meydanağa ketirmek ve olarğa qoltutmaq haqqına maliktirler. Yayın vastalarınıñ devlet tarafından tanzimi obyektiv ve diskriminatsiyasızlıq kriteriyeleri esasında olmalı ve azlıqlarnıñ, haqlarına sahiplikleriniñ sınırlandırılması için qullanılmamalı.

9) Milliy azlıqlar vekilleri cemiyetniñ tarafından finansirlengen informatsiya vastalarında kendi tilindeki yayın vaqtına irişmek imkânına malik olmalılar. Söz mevzusu azlıqqa devlet (milliy), regional ve mahalliy seviyede ayrılğan vaqtınıñ kölemi ve keyfiyeti milliy azlıqniñ sayısına ve konsentratsiyasınıñ derecesine ve onıñ vaziyeti ile ihtiyaclarına uyğun olmalı.

10) Milliy azlıqların til(ler)indeki içtimaiy ve şahsiy informatsiya vastaları programmalarının müstaqil karakteri qorçalanmalıdır. Programmaların mündericesi ile yönelişini közetken içtimaiy informatsiya vastalarının muharririyet keñeşleri müstaqil olmalı ve kendi erkânında hizmetinde müstaqil vaziyetini saqlağan milliy azlıqların vekillerini bulundırmalı.

11) İnformatsiya vastalarına çetelden irişilmesi qanunsız olaraq sınırlanmamalı. Böyle irişme imkânı azlıqların yaşağan yerlerinde devletniñ, cemaat tarafından finansirlengen informatsiya vastalarında olarğa ayırılğan yayın vaqtınıñ eksiltilmesine sebep olmamalı.

İqtisadiy hayat

12) Bütün şahıslar, şu cümleden, milliy azlıqların vekilleri kendi saylağan til(ler)inde şahsiy iş köçürmek haqqına sahiptirler. Devletler, resmiiy til ve ya tilleriniñ qullanılmasını, qoşma olaraq, yalnız qanuniy içtimaiy menfaatniñ, – meselâ, emekdarlar ve müşterilerniñ qorunması ile bağılı ya da işhaneler ve devlet hakimiyet organları arasındaki münasebetlerde yüz bergen menfaatlarını, – mevcut olduğı taqdirde talap ete bilirler.

Memuriy hakimiyet ve içtimaiy hizmetler

13) Milliy azlıqlar vekilleriniñ büyük sayıda yaşağan ve ya ait istekniñ ifade oluğan yerlerinde, milliy azlıqların vekilleri regional ve/ya mahalliy resmiiy müesseselerden grajdan vesiqalarını sertifikatlarını, devletniñ resmiiy til(ler)inde olğanı kibi, işbu milliy azlıqların til(ler)inde de almaq haqqına malikler. Buña beñzer tarzda, regional ve/ya mahalliy resmiiy müesseseler kerekli grajdan reyestrlerini milliy azlıqların tilinde de alıp barmalıdır.

14) Milliy azlıqların vekilleri, hususan, olarnıñ büyük sayıda yaşağan ve buña istek bildirilgen yerlerde, memuriyet organlarını münasebetlerde kendi tilini qullanmaq imkânına malik olmalıdır. Buña beñzer tarzda, memuriyet organları, buña imkân olduğı taqdirde, içtimaiy hizmetlerini milliy azlıqların tilinde temin etmeliler. Bu maqsatnen olar ait siyaset ve işçi tutmaq ve/ya öğretmek programmalarını qabul etmeliler.

15) Devlet, milliy azlıqlar vekilleriniñ büyük sayıda buluğan region ve yerlerde, bu organlar ile bağılı faaliyetniñ devamında, saylanğan regional ve mahalliy devlet organları azalarınıñ tarafından milliy azlıqların tilini de qullanmalarını temin etmek için tedbirler körmeliler.

Müstaqil milliy müesseseler

16) Milliy azlıqların vekilleri yaşağan devletler, bu azlıqlar kendi tilleri sahasındaki haqlarına tecavüz etile dep sayğanları taqdirde, olar için, mevcut olğan mahkeme vastalarına qoşma olaraq, ombudsmen ve ya insan haqları komissiyaları kibi müstaqil milliy müesseselerine irişmek imkânını garantirlemeliler.

Mahkeme hakimiyeti

17) Bütün şahıslar, şu cümleden, milliy azlıqların vekilleri, tevqif ve yaqalanmalarınıñ sebeplerini ve kendilerine qarşı her hangi bir suçlandırmanın karakteri ile sebebi haqqında tez ve kendileri añağan tillerinde haber almaq, ve mahkemeden evel, mahkeme vaqtında ve appelâtsiya ketişatında, kerek olğan taqdirde, tercimanniñ bedava yardımını ile, kendilerini şu tilde qorçalamaq haqqına malikler.

18) Milliy azlıqların vekilleri, kendileriniñ büyük sayıda buluğan ve ait istekniñ bildirilgen region ve mahallelerde, mahkeme protseduraları devamında kendi tillerinde laf etmek ve, kerek olğan taqdirde, tercimanniñ bedava yardımını körmek haqqına malikler.

19) Devletler, milliy azlıqların büyük sayıda buluğan ve ait istekniñ bildirilgen region ve mahallelerde, bu şahıslar ile bağılı bütün protseduralarınıñ ömürge keçirilmesi imkânına kerekli diqqat ayırmalıdır.

Serbestlikten mahrum etmek

20) Ceza müesseseniñ başı ve bu müesseseniñ diger personalı yaqalanğanlarınñ çoqluğunıñ ana tilinde ve ya olarnıñ añağan til(ler)inde laf etmege mecburlar. İşke almaq ve ya öğretmek programmaları bu maqsatqa irişilmesine doğrutılmalıdır. Kerek olğan yerlerde tercimanniñ bedava yardımından faydalanmalıdır.

21) Milliy azlıqların hapske alınğan vekilleri yaqalanğanlar ve diger şahıslar ile münasebetlerinde kendileri saylağan tilni qullanmaq haqqına malikler. Hakimiyet, mümkün olduğı taqdirde, yaqalanğanlar için, qanunniñ belgilegen çerçivesinde kendi tilinde ağızaviy şekilde ya da şahsiy yazışma vastası ile qonuşmaq imkânını garantirlegen tedbirler körmelidirler. Bu münasebet ile, yaqalanğan ve hapske oğratılğan şahıs, umumen alğanda, kendisiniñ adeti üzre yaşağan yerine yaqın bir yaqalav ve haps yerinde tutulmalıdır.

Milliy azlıqların til sahasındaki haqlarına dair Oslo tevsiyelerine İzahat tezkiresi

Umumiy kiriş

İnsan haqları umumiy beyannamesiniñ 1-maddesinde, bütün insanlarğa has olğan haysiyet haqqında, insan haqları sahasındaki bütün normalarınıñ esasında yatqan temel bir qavram olaraq aytilmaqdadır. **Beyannamenin** 1-maddesi “bütün insanlar, kendi haysiyet ve haqlarında serbest ve müsaviy doğalar...” dep ilân etmektedir. Bu maddenin ehemmiyeti qarardan ziyade degerlendirile bilmez. O, insan haqlarına, yalnız, umumen olaraq toquna degil de, aksine, olarnıñ (insan haqlarınıñ), milliy azlıqlar vekilleriniñ til sahasındaki haqlarınıñ temellerinden biri olğanını belgilemektedir. Haysiyet ve haqlardaki müsaviylik, şahısniñ insaniy varlıq olaraq özgünlüğine hürmetni közde tutmaqdadır. Til – insan özgünlüğiniñ eñ esas komponentlerinden biridir. Şundan dolayı, insanın haysiyetine hürmet, insanın özgünlüğine ve, neticede, onıñ tiline hürmet ile sıqı bağılıdır.

Bu kontekstte **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara pakt** büyük bir ehemmiyetke maliktir. **Paktın** 2-maddesinde devletlerge, olarnıñ territoriyalarında yaşağan ve yurisdiksiyaları altında buluğan şahısların haqlarınıñ

garantirlenmesini ve “hiç bir türlü sınırlandırmazsınız, – meselâ, tilde”, saygı ile qarşılanmasını temin etmek talabı ifade olunğandır. **Paktın** 19-maddesi ifade hürriyetini garantiya altına almaqdadır, şöyle ki, bu hürriyet, **Paktta** tarif etilgeni kibi, çeşit türlü haber ve ğayeleri, sınırlarğa baqmadan, yalnız, bermek ve almaq degil, aksine, bunu kendi saylağan vasta ve til ile yapmaq haqqını garantiya altına almaqdadır. İnformatsıyanı yaymaq ve almaq da insanlarnın birlikteki hareketlerini közde tutmaqdadır. Bu kontekstte, Paktın barışqsever toplaşuv ve asotsiatsiyalar hürriyetini garantirlegen 21 ve 22-maddeleri ayrıca yerindedirler, dep sayıla bilir.

Beñzer bir tarzda, **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avrupa konvetsiyasının** 10-maddesinde qayd etip keçilgen ifade hürriyeti, aynı şu **Konvetsiyanın** 14-maddesine köre, Avropada “hiç bir türlü diskriminatsiyasız, – meselâ, tilde, – temin etilmelidir”.

Avropa Keñeşi tarafından, hem **İnsan haqları umumiy beyannamesine**, hem de **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avrupa konvetsiyasına** atuf etilip qabul etilgen **İfade ve informatsiya hürriyetine dair beyanname**, “ifade ve informatsiya hürriyetiniñ, her bir insanın içtimaiy, medeniy ve siyasiy inkişafı için zarur, ve sotsial ve medeniy gruppaların, milletlerniñ ve halqara topluluqlarnıñ uyumlu inkişafı için şart olğanını” tasdiqlamaqdadır. Bu münasebet ile, **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avrupa konvetsiyasının** 11-maddesinde garantirlengen barışqsever toplaşuv ve asotsiatsiyalar hürriyeti mühimdir. ATETniñ kontekstinde ifade, toplaşuv ve asotsiatsiyalar hürriyetiniñ aynı şu temel ğayeleri **ATEM Beşeriyet ölüçisi boyunca Konferentsiya Kopengagen müşaveresi vesiqasının** 9.1-9.3-fıqralarında birer-birer sayıp keçilgendir.

Yañı Avrupa Parij hartiyasında, ATETke iştirakçi devletlerniñ devlet ve hükümet başları “her bir insanın, hiç bir türlü diskriminatsiyasız, (...) ifade hürriyeti, barışqsever asotsiatsiya ve toplaşuvlar hürriyeti haqqına malik olğanını tasdiqlaylar”.

Grajdın ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın 27-maddesi – milliy azlıqlarnıñ til sahasındaki haqlarğa dair doğrudan-doğru alâqası olğan daha bir temel nizamdır. O, “azlıqlar vekillerine, olarnıñ gruppasınıñ diger azaları ile birlikte, kendi tillerini kullanmaq haqqınıñ red etilmesiniñ mümkün olmağanını” tasdiqlay. Buña beñzer tarzda, **Milliy ve ya etnik, diniy ve lisaniy azlıqlarğa mensup şahıslarnıñ haqlarına dair BMT beyannamesiniñ** 2(1)-maddesi milliy azlıqlar vekilleriniñ “şahsiy ve içtimaiy hayatta serbest ve maniasız ve hiç bir diskriminatsiyasız kendi tillerini kullanmaq” haqqına malik olğanlarını tasdiqlamaqta. Avrupa Keñeşiniñ qabul etken **Milliy azlıqlarnıñ qorunmasına dair Çerçive konvetsiyasının** 10(1)-maddesi, devletlerniñ milliy azlıqlar vekilleriniñ “serbest ve maniasız, ağızavıy ve yazılı şekilde, şahsiy ve içtimaiy hayatta kendi azlıqlıñıñ tilini kullanmaq” haqqını tanıycaqlarını qayd etip keçmektedir.

Vesiqalar azlıqlar tilleriniñ şahsiy ve içtimaiy hayatta qullanılışına toqunsalar da, “içtimaiy” ile “şahsiy” arasında sınıır qoymaylar. Kerçekten de, bu eki saha qısmen olaraq biri-birine doğru kele bilir. Bu hal, meselâ, tek-tek ve ya digerler ile birlikte hareket etken şahıslarnıñ kendi şahsiy informatsiya vastaları ve ya mekteplerini tesis etmege tırışğan hallarda yüz bere bilir. Şahsiy teşebbüs olaraq başlay bilecek şey qanuniy içtimaiy menfaatnıñ mevzusına çevirile bilir. Böyle menfaat da bir de-bir içtimaiy talimatnamenin başlanğıçı ola bilir.

Milliy azlıqlar vekilleriniñ “şahsiy ve içtimaiy hayatta” azlıqlar tillerini kullanmalarına dair mesele, tahsilge atuf yapılmadan, baqılmaz. Tahsil meseleleri, milliy azlıqlar tillerine alâqaları olğan bir derecede, insanın halqara haqları ve tahsil sahasında halqara seviyede tanılğan ekspertler ile emekdaşlıqta, ATET MABKniñ yardımına Etnoslarara münasebetler fondu tarafından hazırlanğan Milliy azlıqlarnıñ tahsil haqlarına dair Gaaga tevsiyelerinde tafsilâtli surette baqılıp çıqılğandır. Gaaga tevsiyeleri milliy azlıqlar vekilleriniñ özgünlüğini saqlanması ve inkişafı için pek ehemmiyetli ve milliy azlıqlar vekilleriniñ haqları sahasında bağı olğan halqara vesiqalarnıñ daha da aydın anlaşılmasına hizmet etmek maqsadı ile işlep çıqılğan ediler.

İnsan haqlarına dair halqara vesiqalar insan haqlarınıñ umumiy olğanlarını, ve müsaviy bir tarzda ve diskriminatsiyasız qullanılmaq kerek olğanlarını qayd etmekte. Faqat, insan haqlarınıñ ekseriyeti sınırsız degiller. Vesiqalar sınırlı sayıdaki vaziyetlerni köz ögünde tutalar ki, bu vaziyetlerde belli bir haqlarnıñ qullanılmasınıñ sınırlanması devletler tarafından haqlana bilir. İnsan haqları sahasında halqara huquqı tarafından közde tutılğan sınırlavlar demokratik cemiyette hayatqa tehlike doğurğan mühitlerde ve digerleriniñ huquq ve hürriyetlerine tehlike doğurğan mühitlerde, ya da cemiyetniñ ahlâqına, onıñ eyihallılığına tehlike doğurğan mühitlerde amelge keçirile bilirler.²

Hürriyetlerniñ sınırlanılması insan haqları sahasındaki huquqsınalıqta sınırlanılğan şekilde telqin etilmeli. Milliy azlıqlar vekilleriniñ şahsiy ve içtimaiy hayatta kendi tillerini kullanmaq haqları, bu haqlar Oslo tevsiyelerinde añlatılğanları kibi, daha geniş bir cemiyette tam iştirakiniñ balansirlengen kontekstiniñ içerisinde baqılmalılar. Tevsiyeler izolatsion yanaşuvni tekliif etmeyler, aksine, milliy azlıqlar vekilleriniñ kendi özgünlüğini, medeniyet ve tilini saqlamaq ve inkişaf ettirmek haqqı olarğa tam degerli ve müsaviy azalar sıfatında daha da geniş bir cemiyetke integrirlenmek imkânını garantirmek zarureti arasında muvazenege hizmet etken bir yanaşuvni tekliif etmekte. Bu notai-nazardan, böyle integratsiya devletniñ resmiiy til(ler)ni yahşı bilmeden ğayet az ihtimalli körünmektedir. Böyle tahsil boyunca talimatname **İtisadiy, içtimaiy ve medeniy haqlarğa dair halqara paktın** 13 ve 14-maddelerinde ve **Bala haqlarına dair konvetsiyanın** 28 ve 29-maddelerinde ifade olunğandır ki, bu maddeler tahsil haqlarını ilân etmekte, ve devletlerni tahsilni mecburiy yapmağa mecbur eteler. Aynı zamanda, **Milliy azlıqlarnıñ qorunmasına dair Çerçive konvetsiyasının** 14(3)-maddesi şunu da köz ögünde bulundırmatağır ki, azlıq tiliniñ öğretilmesi “resmiiy tilniñ öğrenilmesine ve ya şu tilde tahsil alınmasına zarar ketirmeycek bir şekilde amelge keçirilmelidir”.

Adlanmalar

1) **Milliy azlıqlarnıñ qorunmasına dair Çerçive konvetsiyasının** 11(1)-maddesi milliy azlıqlar vekilleriniñ kendi adlarını, baba ve soy adlarını kullanmaq haqqına malik olğanlarını şartlandırmatağır. İnsanın şahsiy özgünlüğü için qullanılması ehemmiyetli olğan bu haq, her devlet için, spetsifik vaziyetlerniñ işığında qullanılmalılar. Meselâ, devlet hakimiyet organları tarafından milliy azlıqlar vekilleriniñ adlarını yazılması için resmiiy tilniñ yazı sistemasınıñ azlıq tiliniñ fonetik

² Yuqarıda añılğan sınırlavlar, meselâ, aşığıdaki nizamlarğa kirsetilgendirler:

İnsan haqları boyunca umumiy beyannamenin 30-maddesi;

Grajdın ve siyasiy haqlarğa dair Halqara Paktın 19(3)-maddesi;

İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avrupa konvetsiyasının 10(3) maddesi.

şeklinde kullanılması haqlana bilir. Lâkin bu iş söz mevzusu milliy azlıqın til sisteması ve anelerine köre yapılmalıdır. Şahısların tili ve özgünlüğü ile sıqı bağılı bu temel haqta çıqaraq, devlet hakimiyet organlarının hareketleri neticesinde kendi asıl adlarından vazgeçmeğe mecbur olğan ve ya adları istekleri olmadan deñiştirilgen şahıslar, hiç bir masraflarsız, olarnı kendilerine qaytarmaq haqqına maliktirler.

2) Adlar ve adlanmalar, hususan, “bir topluluqta” hareket etken milliy azlıq vekilleriniñ mühitinde – umumiyy özgünlüknin mühim bir qısmıdır. **Milliy ve ya etnik, diniy ve lisaniy azlıqlarına mensup olğan şahısların haqlarına dair BMT beyannamesiniñ** 2(1)-maddesi milliy azlıqlar vekilleriniñ “kendi tillerini şahsiy ve içtimaiy hayatta, serbest ve maniasız ve hiç bir diskriminatsiyasız qullanmaq” haqqını ilân ete. **Milliy azlıqların qorunmasına dair Çerçive konventsiyasınıñ** 10(1)-maddesi devletlernin milliy azlıqlar vekilleriniñ “kendi azlıq tillerini serbest ve maniasız, ağzaviy ve yazılı şekilde, şahsiy ve içtimaiy hayatta qullanmaq” haqqını tanıycaqlarını şartlandıraqta. **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 27-maddesi “azlıqlar vekillerine, olarnın gruppasınıñ diger azaları ile birlikte, kendi tillerini qullanmaq haqqınıñ red oluna bilinmeyceğini” ilân ete. İnsannın kendi tilini içtimaiy hayatta, başqalar ile birlikte ve hiç bir maniasız ve ya her hangi bir diskriminatsiyasız qullanmaq haqqı – milliy azlıqlar vekilleriniñ tarafından tesis ve idare olunğan müessese, asotsiatsiya, teşkilât ve ya işhaneler kibi yuridik şahısların kendi tilinde kendi saylağan adlarını qabul etmek haqqına sahip olğanlarınıñ salmaqlı bir köstergicidir. Böyle umumiyy ad devlet organları tarafından tanımalı ve söz mevzusu gruppanın til sisteması ile anelerine uyğun bir şekilde qullanılmalıdır.

3) **Çerçive konventsiyasınıñ** 11(3)-maddesi “Tarafların, milliy azlıqlar vekilleriniñ büyük bir qısmınıñ aneviy olaraq yaşağan yerlerinde, ve buña yeterli ihtiyac mevcut olduğı taqdirde, aneviy mahalliy adların, soqaq adlarını ve diger topografik işaretlernin yerleştirelmesi için ğayret köstermeğe mecbur olğanlarını” belgilemektedir. Tarihiy adların qanuniy olğanlarını tanımaq tarihni deñiştirmek ve azlıqı asimilâtsiya etmek ve, böylece, azlıq vekilleriniñ özgünlüğü için ciddiyy bir tehlike doğurmaq kibi bir itilış yarata bilir.

Din

4) **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 27-maddesinde “etnik, diniy ve ya lisaniy azlıqları mevcut olğan devletlerde, bu azlıqlar vekilleriniñ, olarnın gruppasınıñ diger azaları ile birlikte, kendi dinini kütmek haqqı ve ya ana tilini qullanmaq haqqı red etilmegeni” tasdiqlanıla. **Milliy ve ya etnik, diniy ve lisaniy azlıqlarğa mensup olğan şahısların haqlarına dair BMT beyannamesiniñ** 3(1)-maddesi, “azlıqlar vekilleriniñ kendi haqlarını (...) şahsen ve kendi gruppasınıñ diger azaları ile birlikte hiç bir diskriminatsiyasız qullana bileceklerini” belgiley.

Din ve onın “topluluq” içinde kütülmesi bir çoq milliy azlıqlar vekilleri için büyük ehemmiyet sahasını teşkil etmektedir. Bu kontekstte, insannın kendi dinine haqqı – sınırsız olğanını ve **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 18(1)-maddesi ile **İnsan haqları ve temel hürriyetleriniñ qorunmasına dair Avropa konventsiyasınıñ** 9(1)-maddesi ile garantirlengenini hatırlatmaq kerekir. Faqat, kendi dinini ve itiqadlarını ifade etmek hürriyeti, şu cümleden, açıq ibadet hürriyeti aynı şu maddelerin qoşma fıqralarında sayıp keçilgen bir sıra sınırlamalara oğramaqtadır. Bu sınırlamalar qanun tarafından belgilene bilir, ve içtimaiy tehlikesizlikniñ qorunması, nizam, sağıq, ahlâq ve insanların diger esas haq ve hürriyetleriniñ qorunması ile alâqalıdır. Olar maqbul ve qoyulğan maqsatlarğa münasip olmalılar ve devletler olarnı milliy azlıqlar vekilleriniñ qanuniy maneviy, lisaniy ve ya medeniyy itiluvlarını bastırmaq için qullanmamalılar.

Azlıq mühitinde dinniñ kütülmesi ekseri hallarda medeniyet ve til özgünlüğüniñ saqlanması ile sıqı bağılıdır. Açıq ibadet vaqtında azlıq tilini qullanmaq haqqı, diniy teşkilâtları tesis etmek haqqı ile açıq ibadet haqqınıñ özü kibi – ayrılmazdır. Bundan dolayı, devlet hakimiyet organları ne açıq ibadet, ne de şu açıq ibadet vaqtında bir de-bir tilniñ qullanılmasını, – bu til söz mevzusu milliy azlıqın tili olsun, ve ya bu gruppanın qullanğan liturgik bir tili olsun, – haqsız bir surette sınırlamamalı.

5) Diniy merasimler de, meselâ, nikâh ve ya cenaze merasimleri, belli bir devletlerde grajdan vaziyetini belgilegen qanuniy grajdan merasimleri ola bilirler. Böyle hallarda diqqatqa içtimaiy menfaat alınmalı. Devlet hakimiyet organları, memuriy mulâhazaların insan haqlarına sahipliğiniñ ögüne çıqmalarınıñ mümkün olmağanına dair prinsipni köz ögüne alaraq, diniy gruppalar üstüne til ceheetinden hiç bir türlü sınırlamalar qoymamalıdır. Bu hal, aynı bir tarzda, diniy gruppaların öz üstüne alğan ve grajdan vekâletliğı sahasinen bir kelgen her hangi memuriy funksiyalarğa nisbeten de tadbıq etilmelidir. Faqat, devlet kendi qanuniy regulirler ve memuriy vazifelerini eda etmek için diniy cemiyetten onın vekâletliğinde olğan grajdan aktlarını resmiyy devlet tili ve ya tillerinde alıp barılmasını talap ete bilir.

Topluluq hayatı ve devletten tış teşkilâtlar

6) Milliy azlıqlar vekilleriniñ müşterek hayatı, olarnın “topluluq içindeki” hareketleri, halqara vesiqalarda belgilengen kibi, bir çoq faaliyet ve emel sahalarında öz ifadesini bulmaqta. Olarğa ait olğan devletten tış teşkilâtlar, asotsiatsiya ve müesseselerin mevcudiyeti – bulardan eñ küçüğü degildir. Buların mevcudiyeti, adeti üzre, milliy azlıqların özgünlüğini saqlanması ile inkişafı için mühim ve, umumen, faydalıdır, ve olarğa, devlet içindeki grajdan cemiyetiniñ ve demokratik değerlikleriniñ inkişafına hizmet etken teşkilâtlar dep baqalar.

Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın 21 ve 22-maddeleri ve **İnsan haqları ve temel hürriyetleriniñ qorunmasına dair Avropa konventsiyasınıñ** 11-maddesi şahısların barışqsever toplaşuvlar haqqını ve asotsiatsiya hürriyetini garantiya altına alalar. Şahısların kendi gruppasınıñ diger azaları ile birlikte hareket etmek haqqı, olarnın devletten tış kendi teşkilâtlarını, asotsiatsiya ve müesseselerini tesis ve idare etmek haqqı – açıq ve demokratik cemiyetnin alâmetlerinden biridir. Aynı şu **Paktın** 27-maddesi “azlıqların (...) vekilleri için, olarnın gruppasınıñ diger azaları ile birlikte kendi ana tilini qullanmaq haqqınıñ red olunamaycağı”nı qayd ete. Şundan dolayı, devlet hakimiyet organları, qaide olaraq, böyle, “topluluq içinde” hareket etken teşkilâtların iç işlerine celp etilmemelidirler ve olarnın (bu teşkilâtların) üzerine, halqara huquqnın caiz körgeninden ğayrı, hiç bir türlü sınırlama qoymamalılar. **Çerçive konventsiyasınıñ** 17(2)-maddesi, beñzer bir tarzda, devletlerni, “milliy azlıqlar vekilleriniñ hükümetten tış teşkilâtların faaliyetinde, – olsun milliy seviyede, olsun halqara seviyede, – iştirak etmek haqlarınıñ amelge keçirilmesine mani olmalarını” mecbur ete. **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 2(1)-maddesi her bir devletnin “onın territoriyasında bulunğan ve onın yurisdiksiyası altına tüşken bütün insanlarğa işbu **Paktta** tanılgan haqların hiç bir türlü farq, meselâ, tilde, közetmeden, garantiya altına almaq” mesuliyetini kendi üzerine almasını şartlandırır. Bu normağa köre, devletler devletten tış teşkilâtlarğa nisbeten til esasında diskriminatsiya siyasetini qullanmaq ve til ile alâqalı bir de-bir haqsız bir talap qoymaq haqqına malik degiller. Bunin ile beraber, devlet hakimiyet organları bu teşkilât, asotsiatsiya ve müesseselerden qanuniy içtimaiy menfaat esasındaki milliy qanuncılıqnın talaplarına mütenasip olmalarını, şu cümleden, devlet organların özara hareket etüvni talap etken hallarda resmiyy devlet tilini qullanmalarını talap ete bileler.

Resurslarğa kelince, **Kopengagen vesiqasınıñ** 32.2-fıqrası milliy azlıqlar vekilleriniñ “milliy qanuncılıqqa uyğun bir şekilde gönüllü sermiya ve ya diger salımlar ve ya devlet destegini aray bilecek tahsil, medeniy ve diniy müesseselerini, teşkilât ve asotsiatsiyalarını tesis etmek ve olarğa qoltutmaq” haqqına malik olğanlarını tasdiqlay. Buña muvafiq, devletler bu teşkilâtlarnıñ, devlet bütjetinden, halqara cemaat menbalarından ve ya şahsiy sektordan sermiya aramalarına mani olmamalılar.

7) Devletten tış teşkilâtlarnıñ, şu cümleden, digerlerinen birlikte içtimaiy, medeniy ve sport sahalarındaki faaliyetleriniñ devlet tarafından finansirlenmesine kelince, müsaviylik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsipleriniñ tadbîq etilmesi devlet hakimiyet organları tarafından bu devletlerniñ sınırları içinde yaşağan milliy azlıqlarnıñ tilinde böyle faaliyetniñ finansirlenmesi için ait sermiya payınıñ ayırılmasını talap ete. Bu kontekstte, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** 2(1)-maddesi şahıslar ile münasebetlerde til esasında hiç bir türlü sınırlav olmamalı, dep qayd ete, lâkin 2(2)-maddesinde devletlerniñ, (...) **Paktta** tanılğan haqlarnıñ amelge keçirilmesi maqsadı ile zarur olğan qanuncılıq ve ya diger tedbirlerniñ alınması için (...) “kerekli hareketler yapılmasını” belgiley. Üstelik, **Irq diskriminatsiyasınıñ yoq etilmesine dair halqara konvetsiyasınıñ** 2(2)-maddesi (ırq, teri renki, nesep, milliy ve ya etnik alâmetlerge esaslanğan her hangi bir ayırma, çıkarılma, sınırlama ve ya tercihiñ yoq etilmesine doğrultılğan bir madde) iştirakçi devletlerniñ, vaziyet talap etkende, sotsial, iqtisadiy, medeniy ve diger sahalarda, belli bir irq gruppalarınıñ ve ya olarğa mensup olğan şahıslarnıñ zarur qorunmasını ve inkişafını temin etmek maqsadı ile olarğa insan haqları ve temel hürriyetlerini tam ve müsaviy qullanmalarını garantirmek için, hususiy ve konkret tedbir almaq mecbur olğanlarını qayd ete. Til, yuqarıda adı keçken **Konvetsiyaniñ** tarafından qorunmaqta olğan etnik mensubiyetniñ daha da sıq belli başlı kriteriyi olğanından dolayı, azlıqlar tilinde qonusğan gruppalar da böyle “hususiy ve konkret tedbirlerde” imtiyaz haqqına malik ola bileler.

Kopengagen vesiqasınıñ 31-fıqrası Avropa seviyesinde “devletlerniñ, kerek olduğu taqdirde, milliy azlıqlarğa insan haqlarnıñ ve temel hürriyetlerniñ qullanılmasını tadbîq etüvde diger grajdanlarnen tam müsaviylikni temin etmek için ayrıca tedbirler alacaqlarını” belgiley. **Çerçive konvetsiyasınıñ** 4-maddesiniñ 2-fıqrası, “iştirakçi devletlerni, zarur hallarda, iqtisadiy, içtimaiy, siyasiy ve medeniy hayatniñ bütün sahalarında milliy azlıqlar vekilleri ve çoqluqqa mensup olğan diger şahıslar arasında tam ve fiiliy bir müsaviylikni temin etecek ait tedbirler almalarını” mecbur ete. Aynı şu maddenin 3-fıqrası, “2-fıqrağa uyğun olaraq alınğan böyle tedbirlerge nisbeten diskriminatsiya aktı olaraq baqılmaycağını” belgilemektedir. Üsteliknen, **Regional ve azlıqlar tillerine dair Avropa hartiyasınıñ** 7(2)-maddesi, “regional ve ya azlıqlar tilleriniñ hayırına alınğan ve ya olarnıñ hususiy şartlarını diqqatqa alğan, azlıqlar tillerini qullanğanlar ile diger ehali arasındaki müsaviylikni desteklenmesine doğrultılğan hususiy tedbirler alınmasına daha geniş qullanılğan tiller taşıyıcılarına nisbeten bir diskriminatsiya aktı olaraq baqılmaycağını” belgilemektedir. Şu sebepten, bu kontekstte, devlet hakimiyet organları devlet bütjetinden resurslarınıñ haqlı payını miliy azlıqlar vekilleriniñ faaliyetine, şu cümleden, içtimaiy, medeniy ve sport sahasındaki faaliyetine ayırmamalılar. Böyle qoltutuvğa subsidiya, devlet imtiyazları ve vergilerden azat olunuv vastası ile irişile bilir.

İnformatsiya vastaları

8) **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** fikirler ve olarnı ifade etmek haqqını garantirlegen 19-maddesi – demokratik cemiyetlerdeki informatsiya vastalarınıñ rolü ve yerine dair mühim bir tevsiyeler menbasıdır. 19(1)-maddesi “her bir insanın kendi fikirlerine maniasız riayet etmek haqqına malik olğanını” köz ögüne alsın, 19(2)-maddesi her keske, “sınırlarğa baqmadan, ağzaviy, yazılı ve ya basılı şekilde, bediyy şekilde ve ya kendi saylağan usullar ile her hangi informatsiya ve fikirni aramaq, almaq ve naqil etmek” hürriyetini garantirley. **İnsan haqları ve temel hürriyetleriniñ qorunmasına dair Avropa konvetsiyasınıñ** 10-maddesi ifade hürriyeti haqqını buña beñzer tarzda garantirley.

Avropa Keñeşine iştirakçi devletler **İfade ve informatsiya hürriyetine dair beyannamenin** 1-maddesinde “demokratik ve plüralistik cemiyetniñ temel unsuru olğan ifade ve informatsiya hürriyeti prinsiplerine kendileriniñ qatı bağlılıqlarını” tekrarladılar.

Bu esasta, devletler, aynı şu vesiqada, “informatsiya ve kütleliy informatsiya vastaları sahasında, ğayeler ve fikirlerniñ çeşitliliğini aks ettirmege imkân berecek müstaqil ve avtonom informatsiya vastalarınıñ geniş çeşitliliğini yaşamasına irişmege imtılğanlarını” ilân ettiler. **Çerçive konvetsiyasınıñ** 9(1)-maddesi milliy azlıqlar vekilleriniñ, “baqışlarğa riayet etmekte ve, devlet hakimiyet organları tarafından maniasız ve sınırlarğa baqmadan azlıq tilinde informatsiya almaq ve onı naqil etmekte” serbest olğanlarını açıq-aydın belgiley. Bundan da ğayrı, aynı şu nizam devletlerni “kendi huquq sistemalarınıñ çerçivesinde milliy azlıqlar vekilleriniñ informatsiya vastalarına irişmeleri meselesinde diskriminatsiyağa oğratılmaycaqlarını garantiya altına almağa” mecbur ete. **Çerçive konvetsiyasınıñ** 9(3)-maddesi devletlerniñ, “milliy azlıqlarnıñ vekilleri tarafından neşriyat vastalarınıñ qurulması ve qullanılmasında mania olmaq haqqına malik olmağanlarını” belgiley. Aynı şu nizamda “devletlerden, qanuniy radio ve teleyayınıñ huquqiy çerçivelerinde, mümkün olğanı qadar, milliy azlıqlarnıñ vekillerine kendi informatsiya vastalarını meydanğa ketirmek ve olarnı qullanmaq imkânınıñ bağışlanılmasını garantiya altına almaları” talap etile. Şunu da hatırlatmalı ki, informatsiya vastaları, digerlerniñ arasında **Kopengagen vesiqasınıñ** da 32.2-fıqrasında közde tutılğan tipindeki organizmlerni teşkil ete bileler ki, bu fıqrada, milliy azlıqlar vekilleriniñ, “kendi şahsiy tahsil, medeniy ve diniy müessese, teşkilât ve asotsiatsiyalarını tesis etmek ve olarğa qoltutmaq” haqqı temin etile.

İnformatsiya vastaları bu maddede pek açıq añılmasalar da, til, medeniyet ve özgünlükniñ saqlanması ile desteklenmesinde olar sıq-sıq mühim bir rol oynamaqtalar.

Milliy azlıq vekilleriniñ şahsiy informatsiya vastalarını qurmaq ve olarğa qoltutmaq haqqına malik olğanlarından hiç bir şübhe olmasa da, şu şey de doğru ki, bu haq hem halqara huquqniñ, hem devletniñ informatsiya vastalarınıñ regulirlenmesinen bağılı bu kibi qanuniy talapların belgilengen sınırlamalara oğratıla bilir.

Çerçive konvetsiyasınıñ 9(2)-maddesi, **Konvetsiyaniñ** 9(1)-maddesinde añılğan ifade hürriyetiniñ “Taraflarnıñ, qanuniy radio ve teleyayınıñ ve ya kinoişhanelerniñ, diskriminatsiyasız ve obyektiv kriteriyeler esasında litsenzirlemek talabına qarşı çıqmağa haqları olmağanlarını qayd eterek, bunı aydınlatmaqdadır. Regulirlen talaplar, esaslı ve zaruriy olğanları taqdirde, bu haqqa sahiplikni yoq etmek için qullanıla bilmezler.

9) Cemaat tarafından finansirlengen informatsiya vastalarına irişmek meselesi ifade hürriyeti añlamı ile sıq bağılıdır. **Çerçive konvetsiyasınıñ** 9(1)-maddesi milliy azlıqlar vekilleriniñ ifade hürriyetiniñ içine azlıqlar tilinde, devlet organları tarafından maniasız, informatsiya ve ğayelerni naqil etmek hürriyetini de alğanını şartlandırmaqta, ve “azlıqlarnıñ vekilleri informatsiya vastalarına irişmek meselesinde diskriminatsiyağa oğratılmaycaqlar” dep, beyan etmekte devam ete.

Çerçive konvetsiyasınıñ 9(4)-maddesi “Taraflarnıñ, azlıqlar vekillerine informatsiya vastalarına irişmek için kerekli tedbirler almağa mecbur olğanlarını” belgiley. Bu hal, büyük sayıdaki azalardan ibaret olğan milliy azlıqqa onıñ yayın vaqtınıñ

payı için ehemmiyyətli olğan sayısının miqdarına köre cemaat radio ve/ya televizyondaki vaxtının haqlı qismina irişmek imkânının berilməsini közde tuta.

Faqat, her bir milliy azlıqa ayırılacaq yayının vaxt köleminin belgilenmesinde, sayı ve konsentrasiya derecesine yekâne kriteriyeleri olaraq baqlıla bilmez. Küçük gruppalar olğan taqdirde, diqqatqa vaxit ve vastaların mahsuldar minimumu alınmaq gerek, bunsız küçük azlıq informasiya vastalarından gerekli derecede faydalana bilmez. Üsteliknen, azlıqlar için ayırılğan vaxtın keyfiyeti – kendisine nisbeten maqbul, diskriminatsiyasız bir esasta yanaşılacaq bir meseledir. Azlıqlar tilinde programmalarğa ayırılğan vaxit milliy azlıqlar vekilleri için kendi tilinde programmaları gerekli tarzda qullanmaq imkânını temin etmelidir. Bu münasebet ile **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 10(1)-maddesi ve **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avropa konvetsiyasının** 19(1)-maddesi ile garantirlengen ifade hürriyeti mühimdir. Devlet hakimiyyət organları tarafından qoyulğan her hangi bir sınırlamalar “yalnız devletniñ tayin etkeni kibi, ve: a) digər şahısların haq ve reputatsiyaları hürmetine ve b) milliy tehlikesizlikniñ, içtimaiy tertipniñ ve ya saqlıq saqlav ve ahlâqniñ qorunması için gerekli olğanını” belgilegen **Paktın** 19(3)-maddesine köre olmalılar.

İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avropa konvetsiyasının 10(2)-maddesi ifade hürriyeti sahipligine devlet hakimiyyət organlarının her hangi bir qarışmasına dair deyerlik aynı sınırlamalarnı belgiley.

Öyle bir mehanizmler kiritilmeli ki, olar milliy azlıqların ve ya oların adından işlenip çiqılğan cemaat informasiya vastaları programlarının topluluq azalarını menfaat ve isteklerini aks ettirecek ve bu azlıqlar tarafından müstaqil sayılacaqqlarını garantirlesinler. Böyle kontekstte, redaktirlev ceryanında ayrı şahıs sıfatında hareket etken milliy azlıq vekilleriniñ iştiraki, informasiya vastaların müstaqil harakteriniñ saqlanmasını ve hızmet etken kendi topluluğının ihtiyaclarına seslenüvni garantirlevde büyük bir ehemmiyetke malik olur edi.

Müsaviylik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsiplerine muvafiq, devlet müesseselerinin strukturası, olarnı hızmet etmek için vazifelendirgen ehalini aks ettirmeli. Bu, bunıñ kibi de, cemaat informasiya vastalarına da aittir. **Çerçive konvetsiyasının** 15-maddesi devletlerni “milliy azlıqlar vekilleriniñ medeniy, içtimaiy ve iqtisadiy hayatta, ve bir de, devlet işlerinde, hususan, olarğa (milliy azlıqlarğa) alâqası olğanlarda, fiiliy iştirakleri için zarur şaraitlerni yaratmağa” mecbur ete. **İş ve zenaatqa nisbeten diskriminatsiyağa dair halqara emek teşkilâtı konvetsiyasının** (№ 111) 2-maddesi devletlerni “iş ve zenaat ile baqlı imkânlar ve müracaat müsaviyliğine dair her hangi bir diskriminatsiyayı yoq etmek maqsadınan mezkür müsaviylikke yardım etmege qararlaştırılğan devlet siyasetini alıp barma” mecburiyetleriniñ daha da açıq baqlamaqtadır. Milliy azlıqların vekillerini informasiya vastalarına işke diskriminatsiyasız alınması, informasiya vastaların keniş temsilciligine ve obyektivligine hisse qoşar.

11) **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 19(2) ve **Milliy azlıqların qorunmasına dair Çerçive konvetsiyasının** 9(1)-maddelerinin ruhu ve diskriminatsiyasızlıqqa yol bermemek prinsiplerine muvafiq, milliy azlıqların vekilleri öz tillerinde digər devletten ve ya soydaş bir devletten yayınlanğan programmalarğa irişmek imkânına malikler ve azlıq vekilleriniñ yaşadıqları devlet tarafından cemaat informasiya vastalarında azlıqqa ayırılğan program vaxtınıñ bunıñ hesabına eksiltmesini haqlamaq için qullanmamalı. İnformatsiya aqlarına ve sınırlar ötesi informasiya vastalarına irişmek imkânı – iformatsiya aluv haqqınıñ terkiy bir qısmıdır, ve suratlı tehniy teraqiyatın kontekstinde hep artıp turğan bir ehemmiyetke maliktir. Bundan dolayı, kabel yayınının litsenzirlenmesi taqdirde, misal, hiç olmaz ki, devlet, aqraba bir devlette yerleşken tele ve ya radiostantsiyalarını, işbu milliy azlıqniñ tarafından bu stantsiyalarğa irişmek istegi aydın bir şekilde ifade olğan bir halda, litsenzirlemekni red etsin. Bu haq, yalnız, kabel yayınlarına nisbeten degil, aksine, milliy azlıq tilinde elektron infromatsiya aqlarına da nisbeten qullanıla.

Umumiy seviyede, Avropa Keñşine iştirakçi devletler **İfade ve informasiya hürriyetine dair beyannamenin** III(s)-maddesinde “halqara añlayışqa, itiqad ve ananelerniñ daha eyi bilinmesine, fikirler çeşitligine sayğı ve medeniyetlerniñ özara zenginleşmesine hisse qoşaraq, informasiyanıñ serbest aqımına yardım etmek qararını qabul ettiler. İnformatsiya vastaların sınırlar arqalı alâqalarına kelince, devletler kendi siyasetini bu nizamın ruhuna uyğunlaştırmalılar.

İqtisadiy hayat

12) Halqara vesiqalar milliy azlıqlar vekilleriniñ iqtisadiy hayat sahasındaki haqlarına az müracaat eteler. Faqat, aynı şu halqara vesiqalar milliy azlıqlar vekilleriniñ kendi tilini içtimaiy ve şahsiy hayatta, serbest ve hiç bir türlü diskriminatsiyasız, ağzaviy ve yazılı şekilde, şahsen ve digər insanlar ile birlikte qullanmaq haqlarına dair atflarnı kendilerinde bulundırmaqtalar. **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 19(2)-maddesi ve **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avropa konvetsiyasının** 10(1)-maddesi, yalnız, başqalarğa naqil etilecek ğaye ve fikirlerge (yani komunikatsiyanın mündericesine) degil, komunikatsiya vastası olğan tilge nisbeten de ifade hürriyetini garantirleyler. Bu haqlar, müsaviylik haqqınıñ mevcutluğu ve diskriminatsiya yoqluğu hüküm sürerken, milliy azlıqlar vekilleriniñ iş köçürmede kendileri saylağan tillerini qullanmalarını közde tutmaqtalar.

Çerçive konvetsiyasının 11(2)-maddesi, “milliy azlıqniñ her hangi bir vekiliniñ, cemaat için ilân tahtalarını, yazılarnı ve şahsiy karakterdeki digər informasiyanı kendi azlıq tilinde yerleştimege haqqına malik olğanını” belgiley. **Çerçive konvetsiyasındaki** bu “şahsiy karakterdeki” ibare resmiiy olmağan her hangi şeyge aittir. Demek, şahsiy iş köçürmede tilni seçip aluvda devlet her hangi bir sınırlavlar qoymaqtan acizdir.

Yuqarıda añılğanlarğa baqmadan, iqtisadiy hayatın digər insanların haq sahipligine tesir etken ve ya içtimaiy organlar ile fikir paylaşuv ve komunikatsiya haqları gerek olğan sektorlarda devlet resmiiy devlet tili ve ya tilleriniñ qabul etilmesini talap ete bilir. Bu, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktın** 19(3)-maddesinde ve **İnsan haqları ve temel hürriyetlerinin qorunmasına dair Avropa konvetsiyasının** 10(2)-maddesinde qayd etilgen ifade hürriyetine nisbeten qabul etilebilecek sınırlamalardan kelip çıqa. Qabul etilebilecek sınırlamalarnı yuqarıda añılğan maddelerde ifadelengen sınırlı miqdarı, komunikatsiyalar mündericesiniñ sınırlandırılmasını haqlay bilecek vaxıtta, hiç bir zaman tilniñ, komunikatsiya vastası olaraq qullanılmaqniñ sınırlanmasını haqlay bilmezler. Faqat, digerlerniñ haq ve hürriyetleriniñ qorunması ve devlet idare organlarınıñ sınırlı talapları, kerçekten de, resmiiy devlet tili ve ya tilleriniñ qoşma olaraq qullanılmasına dair hususiy talimatnelerni haqlay bilir. Bu, istisal odaların halı ve tehlikesizliği, müşterilerni qoruv, emek münasebetleri, vergi, maliye hesabati, saqlıq ve işsizlik boyunca devlet strahovaniyesi ve naqil kibi faaliyet sektorlarında, vaziyetlerge köre, qullanıla bilir.

Devlet, qanuniy içtimaiy menfaat esasında, her hangi bir digər tilniñ qullanılmasına qoşma olaraq, **Milliy azlıqların qorunmasına dair Çerçive konvetsiyasına** İzaat tezkiresiniñ 60-fıqrasında açıq ifade olunğanı kibi, cemaat için ilân tahtaları ve yazılarnıñ yerleştimelesi kibi ticariy faaliyetniñ sahalarında resmiiy devlet tili ve ya tilleriniñ de qabul etilmesini talap ete bilir.

Umumen alğanda, til qullanmaqı devlet hiç bir zaman yasaq etip olamaz, lâkin o, qanuniy içtimaiy menfaat esasında, resmii devlet tilini qoşma olaraq qullanmaqı emir ete bilir.

Qanuniy içtimaiy menfaatinı mantığına uyğun olaraq, tilni qullanılması ile alâqalı ve devlet tarafından emir etile bilecek her hangi bir talap, hizmet kösterilgen içtimaiy menfaatqa mütenasip olmalıdır. Bir de bir talapni mütenasipligi öyle talapni kerek olğan ölçüsü ile belgilenmelidir. Meselâ, istisal binasının halı ve tehlikesizliginen bağı içtimaiy menfaatinı alsaq, devlet, şahsiy işhanelerden, tehlikesizlik boyunca yazılarnı, işhanelerni saylğan til(ler)ine qoşma olaraq, resmii devlet tilinde de yazıp asılmasını talap ete bilir. Buna beñzer tarzda, vergi-salım sahasinen bağı devlet idaresine dair menfaatinı alsaq, devlet memuriy blanklarnı resmii devlet tilinde taqdim etilmesini ve, devlet hakimiyet organları tarafından keçirilgen audit taqdirde, mühim yazılarnı resmii devlet tili ve ya tillerinde de yazılmasını talap ete bilir. Ola bilecek bu soñki misalde, şahsiy işhanelerden, bütün yazılarnı resmii devlet tilinde yapmaları talap olunmay, şahsiy işhane, yalnız, mümkün ola bilecek tercime için mesüliyet taşıy. Bu hareketler, **Çerçive konvetsiyasının** 10(2) maddesinde közde tutulğanı kibi, milliy azlıqlar vekilleriniñ, memuriy organlarnen münasebetlerinde kendi til(ler)ini qullanmaq haqqına zarar ketirmeden yapılmalıdır.

Memuriy organlar ve devlet hizmetleri

13)?

14)?

15) ATETke iştirakçi devletler, milliy azlıq vekilleriniñ, yalnız, özgünlüginin (şu cümleden de, tiliniñ) saqlanması için degil, aksine, olarnı inkişafı ve ilerilemesi için müsait ve dinamik bir mühitni yaratılmasına hizmet etecek tedbirlerini almasına dair mecburiyetler ile bağıdır. Netice olaraq, bu devletler kendi boyunlarına, **Kopengagen vesiqasının** 35-fıqrasında belgileneni kibi, “milliy azlıqlar vekilleriniñ devlet işlerinde fiiliy iştiraklerine dair haqqını” hürmet etmek mecburiyetini aldılar. **Çerçive konvetsiyasının** 10(2)-maddesinde devletlerden, açıq bir şekilde, “memuriy organlarnen münasebetlerde azlıqlar tilleriniñ qullanılmasına imkân bermekni” talap etile. **Kopengagen vesiqasının** 35-fıqrası da, “işbu devletlerniñ siyasetine muvafiq, azlıqlarnıñ hususiy tarihiy ve territorial hallarına ayrıca uyğun olğan mahalliy ve muhtar memuriyetlerini tesis etip” milliy azlıqlar vekilleriniñ devlet işlerinde kendi tillerinde iştiraklerine hizmet etecek mühitni meydana ketirilmesiniñ imkânına atıf yapı. **Çerçive konvetsiyasının** 15-maddesi devletlerni “milliy azlıqlar vekilleriniñ medeniy, içtimaiy ve iqtisadiy hayatta, ve, bunıñ kibi de, devlet işlerinde, hususan, olarğa alâqası olğanlarında, fiiliy iştirakleri için zarar şaraitni yaratmalarını” mecbur ete. Bu nizamlar, devlet hakimiyet organlarını milliy azlıqlar vekilleriniñ mahalliy hakimiyetlarnen işlerini kendi tillerinde alıp barmaq ve ya grajdan sertifikatlarını ve attestatlarını kendi tilinde almaq imkânını bermelerine mecbur ete. Müsavilik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsiplerine uyğun bir şekilde, bu maddeler azlıq tiliniñ mahalliy siyasiy hayatta, grajdan ile devlet hakimiyet organları arasındaki münasebetlerde ve, bunıñ kibi de, devlet hizmetleriniñ teminatında ilerilegen komunikatsiya vastası ola bilecek dinamik umumiy münasebetlerni közde tutalar.

Ehaliniñ hizmetine doğrultılğan memuriy müessese ve agentliklerniñ etnik temsilciliği, adeti üzere, içinde diskriminatsiya olmağan plüralistik ve açıq bir cemiyetniñ alâmetidir.

Sistemanıñ içinde keçmişte bar olğan ve ya daha mevcut olğan diskriminatsiyaniñ aqibetlerine qarşı turmaq için, **İş ve zenaatqa nisbeten diskriminatsiyağa dair halqara emek teşkilâtı konvetsiyasının** (№ 111) 2-maddesinde, devletlerden, “iş ve zenaat ile bağı imkânlar ve müracaat müsaviliğine dair her hangi diskriminatsiyani yoq etmek maqsadinen mezkür müsavilikke yardım etmege qararlaşdırılğan devlet siyasetini alıp barmaları” talap etile.

Ehaliniñ hizmetine doğrultılğan programmalar ve hizmetlerni hazırlap ömürge keçirgende yuqarıda belgilenen prinsiplerge riayet etken devletlerden, haqlı surette, milliy azlıqlar vekilleriniñ ifade etken istekleriniñ, ve, bunıñ kibi de, sayı ile esaslandırılğan prinsipleriniñ diqqatqa alınmaları beklenmektedir.

İhtiyac ifade olğan ve sayı büyük olğan taqdirde, adalet milliy azlıqlar vekilleri olğan vergi ödeyicileriniñ serviske kendi tilinde irişmek imkânına malik olmalarını talap ete. Bu hal, hususan, doğrudan-doğru ve esaslı bir şekilde insanlar hayatlarınıñ keyfiyetine tesir etken sağıqlı saqlav ve sotsial hizmet kösterüv sahalarına aittir.

Müsavilik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsiplerine muvafiq, memuriy organlardan, milliy azlıqlar vekillerine nisbeten keniş qavramda ve müsaviy bir tarzda münasebet köstermeleri beklenile. Devletler kendi yurisdiksiyaları altında bulunğan regionlarnıñ demografik kerçeklerini tanımalılar. Bundan da ğayı, devletler, regionniñ demografik kerçeklerini deñiştirerek, kendi vazifelerini eda etmekten qaçınmağa hareket etmemeliler. **Çerçive konvetsiyasının** 16-maddesi, mahsus bir şekilde, devletlerni milliy azlıqlar vekilleriniñ yaşağan rayonlarında, bu azlıqlarnıñ haqlarını sınırlandırma maqsadı ile ehaliniñ nisbetini serbest tarzda deñiştire bilecek tedbirlerden qaçınmağa mecbur ete. Böyle tedbirler esassız müsaderelerden, köçürüvlerden, sürgün etüvlerden ve, bunıñ kibi de, memuriy sınırlarnı esassız deñiştirmekten ve ehaliniñ tahririndeki ayın-oyunlardan ibaret olmaq mümkündür.

Müstaqil milliy müesseseler

16) İnsan haqları, doğrultılğanlar için real bir ehemmiyetke devletler halqara konvetsiyalar ve beyannamelerde ve ya içeriki qanuncılıqta garantirlengen haqlarnıñ fiiliy amelge keçirilmesi ve qorunmasını temin etken mehanizmlerni kirsetken taqdirde malik olalar. Qanuncılıq protseduralarına qoşma olaraq, müstaqil milliy müesseseler, adeti üzere, daha çabik ve o qadar pahalı olmağan vastalar ile teminleneler, ve, olduqları kibi, daha da elverişli olalar.

Irq diskriminatsiyasınıñ yoq etilmesine dair konvetsiyada atıf yapılğan diskriminatsiya añlamı, yalnız irqqa toqunğan kriteriyge köre yapılmışdır. **Konvetsiyaniñ** 1(1)-maddesi irq diskriminatsiyası añlamınıñ, “siyasiy, iqtisadiy, sotsial, medeniy ve ya içtimaiy hayatniñ diger sahalarında insan haqlarınıñ ve temel hürriyetleriniñ müsaviy bir esaslarda tanımaq, qullanmaq ve ya ömürge keçirmekniñ yoq etilmesini ve ya zayıflatmasını maqsat etip qoyğan ve ya buña alıp ketirgen irq, teri renki, nesep ve ya milliy ve ya etnik asılına esaslanğan her hangi bir ayırma, çıkarılma, sınırlandırılma ve ya tercihinin» manasını bildirgenini qayd ete.

Konvetsiyaniñ 6-maddesi, iştirakçi devletlerniñ, öz yurisdiksiyası yayılğan çerçivesinde yaşağan her bir insağa, vekâletli milliy mahkeme organları ve diger devlet teşkilâtlarınıñ vastasinen, insan haqları ve temel hürriyetlerini bu Konvetsiyağa baqmadan ayaq astı etken her hangi bir irq diskriminatsiyası aktından fiiliy himayeni ve himaye vastalarını garantirmek mecbur olğanlarını ilân ete.

Bu kontekstte, devletler tüzette ve kompensatsiya mehanizmleri kibi hareket ete bilecek müstaqil milliy müesseselerni, meselâ, ombudsmen ve ya insan haqları boyunca komissiya kibi müesseselerni meydana ketirmeliler, bu, mevcut olğan devlet demokratik ve plüralistik karakteriniñ ölçüsü olaraq sayılır. Buña muvafiq ve BMTniñ 1993 senesi 20 dekabr tarihli

48/134 sanlı Rezolütsiyasına atf ile Avropa Keñeşi, Nazirler Kabinetiniñ 1997 senesi 30 sentâbr tarihli R(97)14 sanlı Tevsiyesinde, “insan haqları boyunca milliy teşkilâtlarınıñ, şu cümleden, kendi azalıklarında plüralistik olğan insan haqları boyunca komissiyalarınıñ, ombudsmenleriniñ ve ya bular ile teñeştirilecek teşkilâtlarınıñ” meydana getirilmesine qoltuttı. Böyle tüzetme mehanizmleriniñ, til sahasındaki ve diger haqlarına tecavüz etilgenini sayğan milliy azlıqlar vekilleri için de irişilecekday yapılması zarurdır.

Mahkeme hakimiyeti

17/

18) Halqara qanuncılığy devlet hakimiyet organlarından bütün yaqalanğan, qabahatlanğan ve tahqiqat altında bulunğan şahıslarınıñ olarğa qarşı sürülgen isnatlar ve mahkeme işiniñ ketişaty haqqında olarınıñ añlağan tillerinde haberdar olmaq haqlarını garantiya altına almalarını talap etmektedir. Kerek olğan taqdirde, olar bedava terciman hizmetinden faydalana bileler. İşbu huquqiy protseduranıñ bu qaidesi, kendisiniñ ömürge keçirilmesinde üniversaldir ve milliy azlıqlarınıñ til sahasındaki haqlarına, umumen alğanda, ait degildir. Temel prinsipler – ilk evelâ, qanun ögünde müsaviylik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsipleri olmalı. Cinaiy qabahatlav ve taqibat münasebeti ile bu prinsiplerge nisbeten sayğy ayrıca mühimdir. Bunıñ neticesi olaraq, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** 14(3)-maddesi cinaiy suçta qabahatlanğan her bir insanınıñ “oña qarşı sürülgen suçlanmalarınıñ karakteri ve esası haqqında tez ve tafsilâtlı bir şekilde ve onıñ añlağan tilinde haberdar etilmesini” talap ete. **İnsan haqları ve temel hürriyetleriniñ qorunmasına dair Avropa konventsiyasınıñ** 6(3)(a)-maddesi aynı şu talapnı deyerlik aynı şu şekilde belgiley. Buña qoşma olaraq, yuqarıda añılğan **Konventsiyasınıñ** 5(2)-maddesi aynı şu talapnı yaqalanuv münasebetinen belgiley. Üsteliknen, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** 14(3)-maddesi her kesniñ “tam bir müsaviylikte” ... “(ye) oña qarşı sürülgen delillerini öğrenmek ve ya öğrenilgen soylarına malik olmaq ve, oña qarşı yapılğanı kibi, aynı şu şartlarda, onıñ havalesi ile meydana çıkarılğan delilleriniñ de mevcudiyetini ve tahqiqatını almaq haqqını” belgiley. Bu münasebet ile, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** 14(3)(f)-maddesi ve **İnsan haqları ve temel hürriyetleriniñ qorunmasına dair Avropa konventsiyasınıñ** 6(3)(ye)-maddesi her kesniñ, “mahkemede qullanılğan tilni bilmegeni ve ya bu tilde qonuşamağanı taqdirde, tercimanniñ bedava yardımından faydalanmaq” haqqını garantirleyler.

Tilniñ qullanılması ile açq alâqalı bu garantiyalarnıñ, hususan, cinaiy prosesler münasebeti ile emir etilgen bir vaqıtta, **Grajdan ve siyasiy haqlarğa dair halqara paktınıñ** 14(1)-maddesiniñ birinci cümlesinde şartlandırılğanı kibi, mahkeme ve tribunallar ögündeki müsaviylikniñ esas garantiyasından çıqmata ki, her çeşit mahkeme muameleleriniñ şartları ne derece bir olsa, o qadar da adaletli olar baqılmalılar.

Mahkeme muameleleri için til seçimine müsaviy tarzda alâqası olğan bu tanım devletler için olarınıñ adliyeniy müsaviy ve semereli kerçekleşmesi siyasetiniñ inkişafında istiqamet belgilemelidir.

Devletlerniñ kendi siyasetini, qanuncılığy ve ameliatını “regional tiller ve azlıqlar tilleriniñ tanılması medeniy zenginlikniñ ifadesi olaraq” ve “regional tiller ve azlıqlar tilleriniñ saqlamaq maqsadınan olarğa qoltutmaq için qatıy hareketler zarur” degen maqşat ve prinsipler üzerinde esaslandırmaq kerekligini daha geniş olaraq **Regional tiller ve azlıqlar tilleriniñ qorunmasına dair Avropa hartiyasınıñ** 7(1)-maddesi ilân etmektedir. **Avropa hartiyasınıñ** 7(4)-maddesi «Taraflar, regional tilleri ve azlıqlar tillerine nisbeten kendi siyasetini belgiler ekenler, bu tillerni qullanğan gruppalarınıñ ifade etken ihtiyac ve isteklerini diqqatqa almaq kerekler» dep belgiley. Üsteliknen, **Çerçive konventsiyasınıñ** 15-maddesi devletlerni, “milliy azlıqlar vekilleriniñ medeniy, içtimaiy ve iqtisadiy hayatta, ve bunıñ kibi de, devlet işlerinde, hususan, olarğa tesir etkenlerde, fiiliy iştirakleri için gerekli şartlarnı yaratmağa» mecbur ete. Yuqarıda añılğan normalar ve demokratik cemiyetlerde adliyege fiiliy irişmek imkânınıñ ehemmiyeti diqqatqa alınsa, maqul tahmin etmek ki, devletler mahkeme muameleleriniñ bütün basqıçlarında, – olsun cinaiy, olsun grajdan ve ya administrativ, – milliy azlıqlar vekillerine, mümkün olğanı qadar, kendilerini kendi tilinde ifade etmek haqqını garantirlesinler. Aynı zamanda, digerlerniñ haqlarına hürmet saqlanıla ve mahkeme protsessleriniñ bütünlüğü, şu cümleden, appelyatsiya organları vastası ile, devam ettirile.

19) İnsan haqlarınıñ sahipliği için adliyege irişmek imkânınıñ ehemmiyetiniñ nisbetinde, insanınıñ mevcut olğan protseduralarda doğrudan-doğru ve qolay iştirakiniñ derecesi de böyle irişme imkânınıñ ölçenmesi için şu qadar mühim bir ölçüdir. Milliy azlıqlar vekilleriniñ tillerinde iş yürütken mahkeme protseduralarınıñ mevcutlığı, böylece, bu şahıslarğa adalatte irişüvni daha tez ve qolay yapmaqdadır.

Bunıñ esasında, **Regional ve azlıqlar tilleriniñ qorunmasına dair Avropa hartiyasınıñ** 9-maddesi bütün mahkeme işleriniñ, alâqadar taraflardan birisiniñ müracaatına binaen, regional tiller ve ya azlıq tilinde alınıp barılacağı közde tutmaqdadır. Avropa Keñeşi Parlament Assambleyası “milliy azlıqniñ büyük sayıda yaşağan regionlarında, milliy azlıqlar vekilleriniñ memuriy organlarinen münasebetlerinde, mahkeme tefişinde ve yüridik organlarda kendi tilini qullanmaq haqqına sahip olğanlarını” köz ögünde tutqan öz 1201-sanlı Tevsiyesinde aynı şu hulûsağa kelgen edi. Buña köre, devletler işke celp etüvde ve adliyege çalışmağa ögretüvde ait siyasetni amelge keçirmeliler.

Serbestlikten mahrum etilüv

20) Avropa Keñeşiniñ qabul etken **Apsanelerge dair Avropa nizamnamesiniñ** 60-qaidesiniñ 1 ve 2-fıqraları kibi, **Mahbuslarğa qarşı muamelege dair BMTniñ minimal standart qaideleriniñ** 51-qaidesiniñ 1 ve 2-fıqraları da hapske alınğanlarınıñ (mahbuslarınıñ) hapshane memuriyetinen til tapışmağa haqqınıñ, ve bunıñ kibi de, hapshane memuriyetini añlamalarınıñ ehemmiyetini qayd etmekte. Azlıqlarınıñ haqlarına, olğanları kibi, bu nizamlarınıñ alâqası yoqtur. Faqat, işbu şahıslarınıñ ifade olunğan isteklerinden beraber olarınıñ sayısını ve müsaviylik ve diskriminatsiyağa yol bermemek prinsiplerini diqqatqa alsaq, yuqarıda añılğan nizamlar milliy azlıqlarınıñ vekilleri büyük sayıda yaşağan region ve ya yerlerinde daha ziyade mecburiy körünmekte.

21) Mahbuslarğa **qarşı muamelege dair BMTniñ minimal standart qaideleriniñ** 37-qaidesi, Avropa Keñeşi qabul etken **Apsanelerge dair Avropa nizamnamesiniñ** 43(1)-maddesi ile birlikte, mahbuslarınıñ kendi aileleri, degerli dost ve şahısları ve ya tış teşkilâtlarınıñ vekillerinen körüşmek haqlarına qoltutalar. İfade hürriyeti ve içtimaiy ve şahsiy hayatta kendi tilini qullanmaq haqqı kibi insan haqlarınıñ ehemmiyetini köz ögüne alaraq, devlet hakimiyet organları üzerine qanun tarafından belgilengen sınırlamalalar çerçivesinde bu haqlarğa nisbeten ahlâq tüzetüv müesseselerinde bile sayğy beslenilmesi yüklenile. Qaide olaraq, mahbuslar diger mahbuslar ve ya ziyaretçiler ile qonuşmalarda ve ya şahsiy mektüpleşüvde kendi tilini qullanmaq imkânına malik olmalılar. Amma, cinaiy hareketlerden dolayı yaqalanğan şahıslarınıñ belli bir haq ve ya hürriyetleri qanuniy esaslarda sınırlandırılıla bilir ve ya, halqara vesiqalarınıñ belgilegen sınırlamalara muvafiq, içtimaiy tehlikesizlik sebeplerinden

dolayı toqtatıla bilir. Ameliy bir mesele olaraq, mahbuslarnıñ til sahasındaki haqlarınıñ sahipligine eñ eyi bir tarzda yardımcı olmaq olarnı kendi tilleri qullanılğan yerlerinde tutmaq vastası ile mümkündür.